

„HOL VAN A KONZOLTÜKÖR...” (II)

Egy kispesti polgárasszony fél évszázada

Hoffstaedter Lajosné szavait Lenkei Júlia jegyezte le

Azután jött még egy probléma. Az én férjem be akart engemet mutatni a pesti rokonságának. Volt egy nagynénje, akinél lakott, amíg a Felső Ipariskolát elvégezte. Volt egy unokanővére, akinek a férje múzeumőr volt, amit én nagyon csodáltam, mert azt hittem, hogy olyan múzeumőr, aki a kiállításon járkal, és nagyon csodálkoztam, mikor kiderült, hogy dr. Fitos Vilmosnak hívják. És csak annyira vitte, hogy őrzi a múzeumot.* Egy unokabácsi, Liska Béla, MÁV-főmérnök volt, a felesége pedig Lechner Ilma, a Lechner családból. A férjem azt mondta, hogy oda el kell menni vizitbe. Én pedig azt mondtam, hogy én oda nem megyek. Mert ők elleneztek a házasságunkat. Ellenezték, mert azt mondta a nagynénje, látod, édes fiam, nem jó az a vegyes házasság, ott van az a szegény Jókai Mór, milyen rosszul járt azzal a Nagy Bellával, micsoda egy aljas nőt vett el. Majd te is úgy fogsz járni. Ez a jámbor uram ezt nekem elmesélte. Azt mondtam, hogy én nem megyek. Akkor fölhívta telefonon az unokabátyja a férjemet. A házassági értesítést megkaptuk, de elég régi házások vagytok már, hogy elhozd a feleségedet bemutatni. Mire bevallotta a férjem, hogy elhozna, de én nem megyek. Azt mondta, hogy mondok én neked valamit. Jövő szerdán nem leszünk otthon, jöjjetek el, vagy gyere el te, dobd be a névjegyedet a mi levélszekrényünkbe, mi ezt úgy vesszük, mintha ti eljöttetek volna, és jövő pénteken elmegyünk hozzátok visszaadni a látogatást. Jövő pénteken el is jöttek. Én fogadtam őket, persze mindjárt tegeztek, hoztak nekem nászajándékot, olyan kis tojástartót. Ahogy ők mondták: „Eierbecherli”. Kedvesen megcsókoltak, én nagyon tartózkodó voltam. A régi sötétkék szoknyámból varrtam matrózbőlűzt, otthon azt viseltem. Úgyhogy azt mondták, hogy a Lajos elvett egy iskolás lányt. Elég fiatalnak látszottam, fiatalabbnak látszottam a koromnál, már akkor 20 éves elmúltam, de taknyos voltam. És nagyon kedvesek voltak, és kérdezték, nem akarunk vacsorázni? Mondtam, hogy igen, vacsoráznánk. És kérdezték, hogy mi kaphatnánk abból? Mondom, hát bablevest főztem és szilvás gombócot, mert péntek van, és a Lajos nem eszik pénteken húst, tehát én sem eszem. Ez egy hústalan nap. Mondták, hogy jaj, mi nagyon szeretjük a gombócot. Én még soha nem ettem lekváros gombócot, mondta a Béla. Nagyon szeretjük. Hát szépen megterítettünk, és szépen feltaláltam a bablevest és a szilvás gombócot, illetve lekváros gombócot, mert tél volt, szilva nem volt, de volt lekvár, befőtt. És nagyon ízlett nekik. Nem volt olyan tökéletes, mint amilyennek lenni kell, de azért megették, és beszélgettünk. Megnézték a szobákat, jaj, milyen szép ez is, az is. Jaj, hát mikor jöttök el, hogy lássátok a gyerekeinket is. És majd a mamikó is el fog jönni, a nagynéni, majd el fog jönni jövő vasárnap, mert úgy tekinti, hogy az a vizit neki is szólt. Jövő vasárnap eljött a nagynéni. Nagyon helyes volt, hozott nekem egy fésűtartót, aminek a csipkéjét ő horgolta. Nagyon megköszöntem. Nagyon jó uzsonnát csináltam, most már ehető kuglóffal, és elkísértük azután a villamosmegállóig. Így megtörtént az ismerkedés.

* Fitos Vilmos (1865–1955) költő, filozófus azért „múzeumőr”, mert az Országos Pedagógiai Könyvtár, majd az Iparművészeti Múzeum Könyvtára igazgatója volt.

A Fitosékhoz még nem mentünk el, ott második házasság volt, a Józsa néninek, a férjem unokatestvérének az első férje Lechner Tibor volt, két testvér vett el két testvért. A Liska Béla vette el a Lechner Ilmát, a Liska Józsa hozzáment a dr. Lechner Tiborhoz. És ez a házasság nem sikerült, és azután elváltak, és hozzáment a dr. Fitos Vilmoshoz. De ők olyan visszavonultan éltek, nem ment egész simán az a válás, a családban elég sok vita volt miatta, és ezért a Fitos házaspár teljesen visszavonult életet élt. Úgyhogy, amikor a Géza bácsi, Apukának a fivére följött látogatni egyszer, akkor a nagynéni még ott lakott náluk, a lányánál, és csöngetett, nem engedték be. Attól fogva a férjem sem ment.

*

Hát így megtörtént a családon belüli közlekedés is. Megkezdődtek az én kínkeserves hétköznapjaim. Elég nehezek voltak, mert az én férjemnek már bent kellett lenni reggel 7 órakor, mint a munkásoknak. Úgyhogy reggel 6 órakor fölkelés, tisztálkodás, legalábbis a férjem részéről, az én részemről reggelikészítés, és a férjem már fél hét után elindult. Külön villamos vitte őket a Wekerle-telepről a Gépgyárba. Akkor délben másfél órai ebédidő volt. Osztott munkaidő volt. Fél egyre már az asztalon kitálalva kellett lenni az ételnek, hogy egy órakor a férjem már indulhasson vissza a hivatalba. Egy órakor vissza indult, akkor, hogy egy kicsit tovább együtt legyünk, én mindig elkísértem őt a villamosmegállóig. Megebédeltünk, én elkísértem őt, hazajöttem, elmosogattam, átöltöztem, a háziruhámat levettem, jobb ruhát vettem fel, és szépen bementem a szobába. Este fél 8 volt, mire a férjem hazajött. Ott voltam abban az üres lakásban egyedül. A mellettem való lakásban nem is lakott akkor senki. Az alattam való lakásban lakott egy magányos tanítónő, aki később a Veronka mamája lett. Úgy hívták, hogy Lenkey Szeréna. Én annyira éreztem a magányosságot, annyira vágytam társaság után, hogy néha lefeküdtem a földre, és letettem a fületem a padlóra, hogy hangot halljak. De nagyon kevés hangot hallottam, mert ő tanítás után hazajött, és ahogy a fülemmel hallottam, bement a vécébe, becsapta az ajtót, azután egy idő múlva vízcsobogást hallottam. Úgy látszik, rendbe tette magát, azután elment, mert megint hallottam a becsapódott előszobaajtót. Ugye ő ment a kollégáihoz, kolléganőihez. Megint csak vártam. Sötét lett, villanyvilágításunk nem volt, az egész komfort csak a vízvezeték volt. Petróleumvilágításunk volt. Ültem, akkor már a kályha mellett, amit az én férjem rakott meg, Meidinger kályha volt, amit meg kellett jól rakni és fölülről begyújtani. Finom porosz szénnel rakta meg, kaptuk egy koronáért mázsáját a hivataltól, házhoz hozva. Mindig jött egy ember a gyárból, aki felhordta a tüzelőt a pincéből.

Anyagiakban kellemes élet volt, tökéletes. De minden technikai segítség híján az embernek mindent a két kezével kellett csinálni. A férjem mindjárt akart cselédlányt fogadni, de én azt mondtam, hogy én annyira ügyetlen vagyok, hogy én csak blamálnám magamat az előtt a cselédlány előtt, előbb én akarok belejönni a háztartásba. Ráér még cselédet fogadni akkor, amikor baba lesz. Addig nem is engedtem.

Délutánonként ott ültem, kézimunkáztattam, de már estére úgy elszontyolodtam, hogy lefeküdtem a díványra, szegény uram mindig alva talált, összekuporodva. Nagyon fájt a magányosság. A nővéreim nem jöttek ki hozzám, el voltak foglalva, én egyszer egy héten bemehettem hozzájuk. Bár jártunk színházba, a Nemzeti Színházba, a Népoperába. Erre előjegyeztethette magát minden tisztviselő, amelyik darabot meg akarta nézni, arra a napra, amelyikre kérte, megkapta, ha az már le volt foglalva, akkor egy másik napra, megmondták, hogy mikorra kaphatja meg. Mentünk a Nemzetibe, mentünk az Operába, mentünk a Népoperába is legalább kétszer egy hónapban,

de leginkább háromszor mentünk színházba vagy operába. Azonkívül, ha volt olyan hangverseny, ami érdekelt bennünket, akkor arra is vett az uram jegyet. A közlekedéssel baj volt, mert ugye villamossal hazajönni és jó nagy utat kellett gyalog megtenni. Még a villamostól olyan nagy út volt gyalog. Fiatalok voltunk, megtettük.

A mellettem való lakásba fél év múlva beköltözött egy óvónő, a dajkáját, az óvodai dadát, annak a férjét és egy kis lánytestvérét is magával hozta, mert volt neki egy kis újszülött gyereke. Hát azt nem vihette az óvodába, az otthon maradt azzal a 13-14 éves kislánnyal, aki egyszer csak beszaladt hozzám, hogy „Tessék jönni, tessék jönni, a kisgyerekek valami baja van!” Átmentem, fogtam a kisgyereket, de rángatózott, és egész kék volt. Mondtam a kislánynak, hogy szaladj az óvodába, hívd haza a gyerek anyját, mert én nem tudok vele mit csinálni. El is szaladt a kislány, meg is jött az anya, de addigra már meghalt a gyerek. Akkor az én nővérem nagyon mérges volt rá. – Te is már félidőn túl vagy, állapotos, és meghalt a kezében egy gyerek. Rettenetes, miért vállaltad? – Hát mit csináltam volna, a szerencsétlen kis tót cselédlány volt, kis parasztlány, nem tudott mit csinálni, nem tudja, hol lakik az orvos. Hát, mondom, haza kellett a szegény anyját hívni, de közben a szegény kicsike meghalt az én karomban. Nagyon rosszul kezdődött a mi házasságunk. November 7-én költöztünk be végleg a lakásunkba és alakítottuk ki a háztartásunkat. Alattunk a földszinten lakott egy szintén fiatal házaspár, mint mi, és november 30-án, András-napkor a férfi agyonlőtte magát. Egy marhasáért. Ezek is új házások voltak, majdnem mind új házások voltak a házban, vagy kisgyerekes fiatal házások voltak. András-nap volt, és a férfi rendőrtiszt volt, és inspekción tartott, de a feleségének megígérte, hogy legkésőbb nyolc órára hazajön, mert megtartják az András-napot, az első névnapot közösen együtt. És a férfi nem jött haza, csak reggel. És az asszony fel volt már öltözve, hogy otthagyja. Azt mondta: Drágám, nem tehetek róla! – Könyörgött neki összetett kezekkel, letérdelt előtte. – Ezek a hülye kollégáim azt mondták, hogy nem engednek haza, András-napot tartanak, pezsgőt hoztak, és bezárták az ajtót, és nem engedtek haza, hiába könyörögtem, hogy a feleségem otthon vár, az első névnapom, amit együtt töltünk. Bocsáss meg nekem! Bocsáss meg, drágám! Hidd el, hogy ez volt. Jönnek tanúskodni. – Nem – felelte ő. – Aki meg tudja ezt tenni, az első névnapján, a feleségét egész éjszaka egyedül hagyja, itt ültem, sírtam, az ilyen férfi nem való férjnek. Én hazamegyek. – Ica, ha hazamész, én agyonlövöm magam! – Jól van, csak lódd! – És a férfi mellbe lőtte magát. Onnan temették. Akkor még a házból temettek. Úgyhogy egymás után két ilyen halottja volt a háznak. Én olyan szomorú voltam, úgy nem szerettem ezt a lakásomat, később át is költöztünk a Fő tér 2.-be. Nem szerettem, és meg is volt rá az okom, mert ott halt meg a kisgyerek. Szóval sok minden baj volt. Nem voltak mézeshetek. Ilyesmiről szó sincsen. Nekem már a házaselet maga is olyan idegen volt. Ilyen tekintetben jó dolog, ha előbb megismerik egymást a házastársak. Én nem talállok benne semmi kivetnivalót. És azt mondom, nagyon okos, ha megismerik egymást testben és lélekben, akik egy életre összekötik a sorsukat. Okos dolog. Nem jobb az, ha nem egymáshoz valók, és hamarabb hagyják el egymást, és nem tesznek szerencsétlenné gyerekeket?

A terhességem nem ment simán. Nagyon sokat hánytam, rosszul voltam, és sokszor fájdalmaim is voltak. És nézni kellett szülésznő után, mert akkor nem lehetett kórházba menni szülni, legfeljebb megesett cselédlánynak vagy szegény asszonynak, akinek nem volt rendes ágyneműje sem. A házban az egyik gépgyári főmérnöknel is született kislaba, és akkor Apuka szólt neki, hogy szóljon annak a bábaasszonynak, úgy mond-

ták, hogy madám, szóljon, hogy jöjjön be hozzánk engemet megnézni. Megnézett, és azt mondta, hogy ez rendes szülés, és kb. augusztusra várhatom a gyermeket. Úgyhogy az én mamámnak megírtam, hogy augusztusra készítse el a kis pólyavánkost, csupa pehelytollból, hogy könnyű legyen és jó meleg, és hogy augusztus 10-e körül jöjjön föl, hogy legyen mellettem valaki. Júniusban, június 11-én úrnappja volt, és elmentünk a férjemmel az úrnapi körmenetre a kispesti templomba, mert a Wekerle-telepen nem volt templom. És én fájdalokat éreztem. Közben már megvarrtuk a babakelengyét, a házban lakó Riedlné segített nekem, megvarrtuk, szépen kimostam, kivasaltam, kis masnikat kötöttünk rá, evvel voltam délutánonként elfoglalva. Éppen nagymosás után volt, én raktam be a kivasalt ruhát a szekrénybe, s közben mindig mondtam: nekem nagyon fáj a hasam. Úgy érzem, mintha ki akarna esni. És akkor azt mondta Apuka, feküdjek le aludni. Le is feküdtem, fölkeltem, beraktam a szekrényt. Meg is vacsoráztunk, emlékszem, valami rántott húst ettünk uborkasalátával. És nekem csak fáj a hasam. Azt mondta Apuka: biztos az uborkasalátától. Közben szólt nekem a Riedlné, hogy nem jönnék el egy pohár sörre, nem tudom, milyen vendéglő volt ott Kispesten, ahova a közemberek jártak. De igen, elmegyünk. Azt mondta, hogy mi megyünk vacsorázni, mert én máma nem főztem. Mondtam, hogy mi már vacsoráztunk, de sörrözni szívesen elmegyünk. Elindultunk, és akkor mondom a Riedlnének: nekem annyira fáj a hasam, és vérzek is egy kicsit. – Szent isten, mondja, akkor ne jöjjön velünk. Menjen föl, feküdjön le, mi gyorsan megvacsorázzunk, és jövünk haza. – Hazamentünk, és lefeküdtem. Nagyon hamar hazajöttek ezek a Riedlék, éppen csak bekaptak valamit, és jöttek. – Ide hallgasson, Lajos, azonnal menjen a bábaasszonyért! – Közben nagy nyári zivatar volt, dörgés, villámlás. Elment az uram, és hazajött a bábaasszony nélkül. Azt mondta, ő látta a Lenkét, rendes terhesség, augusztusnál előbb nem lesz szülés. Különben úgyis jön holnap a Lenzékhez fürdetni, majd akkor megnéz. Tegyek borogatást, vizes borogatást. Hát tettem vizes borogatást a hasamra, az uram készülődött, hogy lefekszik. De a Riedlné azt mondta a férjemnek, menjen el újra, és mondja meg: ha ő nem jön, maga keres egy másik bábaasszonyt, vagy elhívja az orvost. Itt fájások vannak, ez nem uborkasalátától van. Hát, nagy morogva, dühösen, éjfélkor jött a szülésznő. Hogy őt fölöslegesen ugráltatják. Kezet mosott, megnézett, benyúlt: „Jézus Mária, kétujjnyira nyitott méhszáj van!” Azonnal forró vizet kellett föltenni, fölkelteni a lányt, hogy készen legyen, ha esetleg orvosért kell menni. Jöttek a fájások egymás után. Reggel nyolckor megszületett az én kisfiam. Nagyon pici volt, a koponyacsont még nem volt benőve, de a heréje már rendben volt. Mindegyik gyermek korábban született, de nem ennyire. Lajoskát vártuk március 20-a körül, született március 3-án. Magduskát vártuk május 20-a körül, született május 6-án. Nem volt nagy különbség. Lajoskám 3 kg 20 dkg-mal született. Nagyon szép súllyal. Magduskám is nem volt egészen három kiló. Fejlett gyerek volt. A kisfiú június 12-én lett volna egy éves, és június 6-án meghalt. Június 8-án temettük, június 9-én volt a születésnapom. Azóta nekem jó születésnapom nem volt. Ez volt a nagy csapás.

Már akkor terhes voltam, csak nem tudtam róla. Az volt a baj, hogy rettenetes sokat sírtam, és folyton az orvos mondta nekem, hogy uralkodjak magamon, hogy egészséges legyen a születendő gyerek, mert nem jó az, hogy terhességi állapotomban ennyit sírok. Lehetett nem sírni? Olyan gyönyörű kis gyerek volt, szőke, loknis kis feje volt, olyan volt, mint egy angyal. És nagyon jó kis gyerek volt. És olyan szépen és gyorsan fejlődött. Hát elment.

1914. június 12-én megszületett az én kisfiam, és 28-án mentem ki először az utcára, és akkor hallottam a kiabálást, hogy megölték Ferenc Ferdinánd trónörökösöt. És ebből világháború lesz. Már nagyon régen mondogatták, hogy jaj csak Ferenc József éljen sokáig, mert ha Ferenc József meghal, akkor felborul a Monarchia, akkor háború lesz. Állandóan lehetett az újságban olvasni, hogy a nagyhatalmak egyensúlyra törekednek. Megalakult a Hármas Szövetség Németország, Olaszország és Ausztria között, és az úgynevezett Antant Franciaország, Anglia és Oroszország között. Ezt nevezték európai egyensúlynak. Erről folyton beszéltek. Közben volt Bosznia anektálása, korábban okkupálás, utána anektálás, hogy hozzácsatolták a Monarchiához, és emiatt folyton voltak zavargások. Azután voltak a balkáni háborúk ugye, tehát nagyon háborús szelek fújtak. Mikor Ferenc Ferdinándot és feleségét megölték, hát akkor borzasztó fenekedés volt Szerbia ellen, és egy olyan ultimátumot küldtek Szerbiának, a trónörökös pár meggyilkolásának a megtorlása képpen, hogy ezt Szerbia nem fogadhatta el, és ezt már tudták, amikor elküldték. Akkor már voltak a nagy behívások, készülődések, hogy ebből háború lesz. És ennek a spiritusz rektora természetesen Vilmos császár volt, akinek nagyhatalmi törekvései voltak. És sajnos Tisza István gróf mindenben kiszolgált. Belevitték Magyarországot egy olyan háborúba, amihez Magyarországnak semmi köze nem volt, amiből semmi haszna nem lett volna, ha azt a háborút történetesen megnyerjük, csak veszélyt jelentett Magyarországra.

Szóval megindult a háború, persze fogalmunk sem volt, hogy mit jelent ez nekünk a privát életünkben. Elkezdődött a piacon a nagy drágaság, a nagy nincstelenség. Behozták az élelmiszerjegyeket. Ezeknek a jegyeknek az ellenében lehetetlen rossz lisztet kaptunk például. Kenyeret alig lehetett kapni, vagy ha lehetett, akkor ehetetlen volt. Rátértem a kenyérsütésre, megdagasztottam a kenyeret gondosan, a lány elvitte a pékhez, szépen kosárban, azután délután elment érte, és a megsült kenyeret három darabban hozta, széjjel volt esve, mert abban a lisztben, amiből sütöttem, abban volt korpa, abban volt árpa, abban volt kukorica, abban minden volt, csak a búzalisztról felledeztek meg. Szörnyű ételeket ettünk. Kispest nagyon nehéz helyzetben volt, mert megyei városnak számított, nem tartozott közigazgatásilag Budapesthez, mint vidéki város tejjegyet nem kaptunk, tehenet nem tarthattunk, mert nem is lett volna hol. Szegény kisfiamat nagyon nehezen neveltem, különböző teákkal. Tápszereket lehetett a patikában kapni, tápszerekkel, krumplival, amivel tudtam. A kisgyerek szépen fejlődött egyéves koráig. 6 nap hiányzott az egyéves születésnapjához, amikor meghalt. Hibás orvosi kezelés miatt, mert az ő tályogja, ha meleg borogatásokat kap rá, akkor kifelé fejlődik. De a hideg borogatás miatt befelé húzódott, a genny befelé húzódott a tüdejére, tüdőgyulladást okozott, és a kisfiú meghalt. Ez szörnyű bánat volt. Nagyon keserves volt az a kilenc hónap, amíg Lajoskámot kihordtam. Csupa sírás, csupa bánat. Hiába gondoltam arra, hogy ez a születendő gyermekemnek ártani fog, nem tudtam magamon uralkodni. Elveszítettem a kisfiamat.

1916 márciusában megszületett az én Lajoskám. Akkor egy kicsit megvigasztalódtam. Nagyon nehezen neveltem őt is a háborúban. Őt is tej nélkül, 14 hónapos koráig szoptattam. Hogy legalább egyszer egy nap kapjon valami kis anyatejet. Akkor a legnevesebb gyerekorvos volt dr. Berend Miklós, az akkori Eskü téren lakott. A Lajoska két éves volt, mikor elvittem az orvoshoz, mert láttam, hogy elég gyenge, dacára annak, hogy beszélt, járt, szaladt, feltűnően értelmes kisfiú volt, és persze az orvos elkezdte kérdezni a születését, az eddig való fölnevelési körülményeit, és megkérdezte, hogy anyatejet kapott-e? Igen. Meddig szoptatta? – kérdezte. Mondom, 14 hónapos korá-

ig. Fölugrott. Az isten szerelmére hát maga olyan gyöngye, hogy alig áll a lábán, egy ilyen vékony nő, hát az a tej nem is használt annak a gyerekeknek, az semmit nem jelentett, magát meg tönkretette. – Hát mit csináljak, mondtam, amikor nem kaptam tejet. Hát valami kis tejet kellett neki adni. – Azután megkaptam mindenféle szükséges orvosi tanácsot, amit, ha be lehetett tartani, betartottam, de volt olyan tanács is, amit nem tudtam betartani, mert nem engedték a körülmények. Tejet nem tudtam szerezni, gyümölcsöt sem. A gyógyszerárban lehetett kapni tápiókat. Az egy afrikai pálmászerű növény szárának a belső része. Ezt most is eszik a franciák. Nagyon finom. A rizsnél sokkal finomabb. Tejben megfőzhető, a rizshez hasonló, de sokkal gyöngébb, sokkal finomabb. Ez volt a fő tápláléka. Ezt főztem tejben. Azonkívül lassan rászakott a főzelékekre, gyümölcsről szó sem lehetett, legfeljebb a nyár közepén, akkor is hullott gyümölcsről. A telepen még akkor nagyon fiatal gyümölcsfák voltak, de ha termett sárgabarack, mert különösen a sárgabarack szereti azt a talajt, akkor lehetőleg privát házaknál vettem, de azt is inkább befőztem, hogy télen legyen a gyerekek a kenyérre mit kenni, mert vajról, ilyesmiről abban az időben szó sem lehetett. Elutaztam én még Félegyházára is, volt, hogy szombat este fölültem a vonatra, hogy vasárnap délben húslevest főzhessek. Olyan rettenetes élelmiszerhiány volt. A lisztjegyet, zsírjegyet, szappanjegyet, azt bent a gépgyári élelmiszerrészleg beváltotta. Ezzel nem volt gondom. De húst például nem tudtam kapni. Átlag 4-5 órát töltöttem naponta ácsorgással, és mikor rám került a sor, már nem jutott. Mindenféle cseberével sokszor nagyon rosszul jártam, és mégis a szükséges ételmet valahogyan beszereztem. A bajban egyik aszszony a másikat megtanítja.

Így jött el 1918 októberében az őszirózsás forradalom. Mi már csak annak tudtuk be, hogy vége a háborúnak. Az élelmezési viszonyok nem sokat változtak, de a Károlyi-kormány hozott például olyan intézkedést, ami egészen újszerű volt. Nekünk például nem járt orvos, orvosi kezelés ingyen, sem gyógyszer. Károlyi minket, a MÁVAG tisztviselőit, általában az állami tisztviselőket is fölvetette betegsegélyezési egyesületbe. Mégpedig nagyon okosan. Blokkot kaptunk, és azt az orvost választottuk, akit mi akartunk. Az kapott egy cédulát, és neki azt a cédulát beváltották pénzre. Úgyhogy mi pénzt nem adtunk az orvosnak, csak a cédulát, aminek a másik oldala nálunk maradt, és a községhezán beváltották neki a blokkot pénzre. Ez csak addig tartott, amíg a Károlyi-kormány volt. Azután jött a kommunizmus és vele a még nagyobb nyomorúság. Akkor már egyáltalán nem tudtunk semmi ételmet szerezni. Cukor helyett melaszt kaptunk, hát az is édes volt, és lassanként az én szép stafírungomnak a legszebb darabjai átváltak falun egy kis zsírra, egy kis olajra, mert a parasztnak volt mindenképpen. Néha-néha egy kis füstölt húsról is. Ami maradt nekem, azt a rossz mosás tönkretette, mert olyan szappant kaptunk, amelyik olyan tíz centiméter hosszú hasáb alakú darab volt, puha. Fölraktam őket a kamrába egy polcra, és két hét múlva összezsugorodott olyan kicsire, mint egy töpörtyű, és úgy szálabban, mint a szakáll, a salétrom vagy a kálszóda, amivel főzték, kiütött rajta. Hát az ette a vásznat, úgyhogy akármilyen gondosan mostunk, négy-ötzöri mosás után a legszebb lepedőim, a legszebb vánkosaim, törülközőim tönkrementek. Hadimosás volt. Nagyon nagy nyomorúság volt. 1919. augusztusban egyszer mondták, hogy a Duna-parton lehet tököt kapni. A barátnőmmel elmentünk a Duna-partra. Rettenetesen, égetően süttött ránk a nap. Öt korona volt egy tök, és én azt mondtam a barátnőmnek: Én nem tudok tovább várni! Hosszú sor állt. – Nem tudok tovább várni, nézd, én elviszek egy tököt, ideteszek öt koronát, és hazamegyek. – A barátnőm azt mondta, hogy ne tegyem, mert a vörösőr vigyáz, nem lehet

ilyet csinálni, még majd meg is büntetnek. Úgyhogy mire ránk került a sor, volt kb. egy óra, mikor a tökkel hazamentem. Úgy estem be az ajtón. Nem is tudtam megfőzni, mindjárt ki kellett magamat pihennem, míg azután megfőztem azt a tökfőzeléket. Egy kis aludttejjel. Hát így neveltem az én fiamat.

1919 májusában egyszer csak olvastuk az újságban, hogy aki vasárnap jegyet vesz az Állatkertbe, az kap két deci tejet. Fölkerekedtem Apukával és a kis cselédlánnyal meg az én Lajoskámmal, úgyhogy négyen négy jegyet váltottunk az Állatkertbe, és kaptunk 4x2 deci tejet. Persze mi nem ittuk meg a magunkét. A kisfiú, amikor meglátta a tejet a bögrében, azt kérdezte: Mi ez? Mondtuk neki, hogy igya meg! Ez volt az ellátásunk. Azután volt egy távoli rokonunk, aki Rákoscabán állomásfőnök volt. Az meghívott bennünket egyszer egy ebédre. Nagyszerű ebéd volt. Raguleves, sült csirke burgonyával és salátával, almás, cseresznyés és mákos rétes. Teleettük magunkat. És akkor az én kisfiam, aki akkor hároméves volt, azt mondta: Milyen kár, hogy nincs két gyomrunk! – Jaj, kisfiam, örülök, ha azt az egy kis gyomrod meg tudom tölteni. – Mert most meg tudnám tölteni mind a kettőt! – mondta. Így éltünk abban a időben. Azután jött az infláció, a fehérterror; egyebet nem lehetett hallani a villamoson, mert akkor már bejártam dolgozni, 1917-től.

Megtörtént a háború alatt, hogy kétszer vidéken disznót vettünk, ölettünk, és elkészítve került haza annak a húsrésze és a tölteléke. Abból amennyit egy gyereknek lehet adni, annyit adtam, és hát a fő volt a krumpli és a kukorica. Kukoricalisztet és kukoricadarát lehetett kapni, tejben megfőzve, és a föláztatott kukoricalisztet egy kis cukorral megkeverve, és egy kevés zsiradékkal, ez volt az úgynevezett prósa. Ez pótolta a süteményeket. Lajoskám még akkor nem beszélt egész tisztán, ő igen korán kezdett beszélni, de nem tisztán, úgyhogy a prószát „mócának” hívta, és napközben is többször kellett neki adnom, sőt naponta sütöttem, és vittem az éhező kollégáimnak a hivatalba is. Két elvált asszony kolléganőm volt, akik nagyon nehéz körülmények között éltek, azokat néha meghívtam a nagyon szerény ebédemhez is vendégül. A prószámra azt mondták, hogy ez nem „próza”, hanem „költemény”. Ilyen hálás kosztosaim voltak nekem. Ruházkodásra bizony már nem tellett. Még voltak régi ruhák, amiket át lehetett alakítani. Például az én fiam kapott tőlem a menyasszonyi kosztüömömből egy nagyon szép kis ruhát. És megmondtam neki: kisfiam, erre a ruhára vigyázz, mert én ebben a ruhában kötöttem házasságot az édesapáddal. Erre nagyon vigyázz. Úgyhogy egyszer csak hallottam, mikor kinn játszott az udvaron a többi fiúval, akkor rákiabált az egyikre: Ne dobj rám homokot, mert ez az én anyukámnak a menyasszonyi ruhája! Nagy tiszteletben tartotta a ruhát.

Az állami tisztviselőknak volt egy úgyszólván kötelező ruhája, egy fekete öltöny, ami állt egy fekete nadrágból, mellényből és egy hosszú szárú kabátból. Nem olyanból, mint a frakk, mert nemcsak hátul volt farka, hanem körös-körül egyenlő hosszúsága volt a kabátnak. Úgy hívták, hogy ferencjózsef. Mert ha Ferenc József valamikor civilbe öltözött, ő is ezt az öltönyt vette magára. Ha például valamelyik tisztviselőnek a minisztériumban volt dolga, csak ebben a ruhában mehetett föl a minisztériumba. Nagyon finom fekete posztóból volt, csináltatni kellett. Az állami tisztviselőknél szó sem lehetett abban az időben konfekciós ruháról. Csak csináltatott ruháról. A ferencjózsefen kívül volt egy másik, úgynevezett vizitruha, a zsakett. Az egy csikos nadrágból állt és egy lekanyarított, szintén hosszú, sötétszürke kabátból. Ebben mentünk hétköznap vizitbe, ebben lehetett menni az Operába is és a Nemzeti Színházba is. Földszintre mind a két színházba csak szmokingban lehetett menni. A szmoking, ami dohányzót jelent

magyarul, ez volt az uraknak az esti öltözéke. Ezt elfogadták frakk helyett összejövetelre. Na mostan, lassanként a hétköznapi viselő ruhák elkoptak, tönkrementek. Rendes szövetet nem lehetett kapni. Nem is volt érdemes csináltatni drága szabóval ruhát, mert a szövetek olyan silány anyagúak voltak, hogy abból rendes ruhát csináltatni nagyon nehezen lehetett. De bizony a pénz sem volt már elég arra. Örültünk, ha ennivalóra, tüzelőre és életfontosságú cikkekre telt, ruházatra nem is nagyon mertünk gondolni. Hát bizony lassan előkerültek a szekrényből a régi ünnepi ruhák. Megtörtént aztán, hogy nagyon furcsa összeállításban, nagyon elegáns ruhákban kezdtek járni idős tisztviselők a hivatalba. Egy fölöttünk lakó idős gépgyári tisztviselő egyszer szembejött velem a következő összeállításban. Ferencjózsef ünnepi öltöny, fehér biciglis sapkával és fehér vászoncipővel. Úgyhogy nekem hangosan nevetnem kellett, nem tudtam megállni, hogy ne nevessek. Az én férjem is bizony a látogató ünnepi ruhájával, a zsakettjával járt hivatalba, amíg teljesen el nem kopott. A cipői, a finom csináltatott cipői lassanként mind elszakadtak. Volt Kiszpesten egy üzlet, egy zsidó családnak az üzlete, Weinbergeréknek hívták őket, az üzletet vezette egy öreg lány és annak az agglegény öccse, csak névrokonok. Azokhoz nagyon szerettem járni vásárolni. Szerettem őket mint embereket is, és nagyon rendes kereskedők voltak. Ez a Weinberger gyakran följárt Bécsbe, és ottan bevásárolt, például a nagy Gerngross cég kiadásításain régi, már évtizedek óta raktáron hevert, divatjamúlt árukból. De amik még nagyon jó, békebeli minőségek voltak. 1918-ban vettem magamnak egy pár sárga cipőt, jó minőségű bőrből, a sarkán egy kis ezüstkeret volt. Nem tudom, milyen évek a divatja. Olyan hajlított sarok, hullámvonalú sarok, keskeny ezüstkerettel. Ez volt, ezt viseltem. A férjemnek vettem egy egészen hegyes orrú sárga cipőt, körülbelül két számmal nagyobbat a lábánál, ezt viselte. Nagyon furcsán nézett a lábán ki ez a cipő. Tudniillik közvetlenül a háború előtt divatba jött az amerikai, nagyon vastag, széles orrú cipő. Ez aztán kitartott végig az egész háború alatt. Rajta meg a hosszú, hegyes orrú cipő... Hát ilyenek voltak a mi toalettjeink. Időnként az úgynevezett jóléti intézményből, ami a gyárnak direkt a tisztviselők részére alapított intézménye volt, ruhaanyagokat is kaptunk. Néha egész csinos, volt például egy sötétkék szaténkarton fehér pettyekkel, abból a barátnőm nagyon szép ruhát varrt nekem. De kaptam egy halványlila bársonyt is, ami az akkori körülményekhez képest túlságosan parádésnak tűnt, de hát az volt, azt kellett szeretni. Ebből kaptam egy nagyon szépen szabott, nagyon elegáns ruhát, aminek volt egy kis drapp színű hímzett díszítése, ami nagyon szépen illett ahhoz a lila bársonyhoz, és még a jó időből maradt nekem egy széles velúrkalapom, drapp színű, nagyon jól ment hozzá. Ámde nem volt cipőm. És akkor már 919 volt. Persze a régi igazgatót kidobták, a régi vezetőséget kidobták, nagyon meg is érdemelték, mert nagyon antiszociális, nagyon csirkefogó korrump emberek voltak. Igazgatónak tették meg az én legjobb barátnőmnek a férjét, aki már régi szociáldemokrata, baloldali érzelmű ember volt. Akkor én ott kaptam egy cipőt, de szerencsétlenségemre a cipő egy számmal kisebb volt, mint a lábam. A felső része katonai posztó, hadiposztó, és az alsó része nyers borjúbőr. A talpa is bőr volt, nagyon kemény, de azért bőr. Ezt ebben az ellátásban adták. És én akkor arra kértem a barátnőm férjét, hogy legyen szíves, cserélje ki az én cipőmet egy számmal nagyobbra. De inkább két számmal nagyobbra, csak ilyen kicsi ne legyen, mert nagyon szenvedek benne. Azt mondta, én ezt nem tehetem. Nagyon szigorúan vette a kommunista erkölcsöket. Azt fogják mondani, hogy korrump vagyok, ha a feleségem jó barátnőjének kedvezek az ellátásban. Mondtam, Samukám, nekem nem kell jobb cipő, csak egy kicsit nagyobb legyen. Sajnos nem tudtam őt az

erkölcsi talapzatáról lemozdítani, és tovább hordtam az egy számmal kisebb cipőt. Meg is nyomorítottam vele jól a lábamat. A gyereket még mindig tudtam ruházni a régi ruháimból átalakított ruháskákkal.

*

Lajoskám szépen fejlődött, különösen szellemileg, hát testileg elég sovány volt, nem érte el azt a súlyt, amit az ő korában előírnak az orvosok. Egyébként egészséges volt. Mikor elérkezett az iskoláskor, a gyereket beírtam iskolába, de csak két hétig járt, mert tetűt hozott haza. Én szóltam a tanító néninek, hogy a gyerek tetűt hozott haza, a gyönyörű szép, szőke, loknis haját le kellett vágatnom, biztonsági okokból, és maga a tanító néni megmondta, ha módomban áll a gyereket otthon tanítani vagy taníttatni, akkor csak időnként jöjjön be az iskolába, hogy az anyaggal lépést tudjon tartani, mert ezek a szegény gyerekek olyan helyzetben vannak, hogy legjobb akarattal az édesanyjuk legfeljebb csak meleg vízzel tudja megmosdatni, szappanra már nem telik. Először nagyon szépen levizsgáztam, beírtam a másodikba is, de három hónap után a hivatali főnököm figyelmeztetett, hogy van neki a Gyermekvédő Ligában egy orvos ismerőse, és módjában lenne a gyereket akcióval kiküldeni Belgiumba vagy Hollandiába. Én kaptam az alkalmon, mert láttam, hogy a gyerek fejlődéséhez rendes táplálkozásra van szükség, és akármennyire fáj a szívem, beírtam a Gyermekvédő Ligába, el is vitték, körülbelül márciusban Belgiumba. Belgiumban egy nagyon kedves családhoz került, ahol a szülőknek, egy idős házaspárnak, három lányuk volt. Nem voltak nagyon fiatalok. Azért fogadták oda a Lajoskámot, mert nekik szintén egy Lajos nevű unokájuk volt, akinek az apja elesett a háborúban, és az anyja kiment a kisgyerekekkel Kanadába. És amióta kiment Kanadába, a gyereket egyszer sem vitte haza a nagyszülőkhöz, sőt levelet is nagyon ritkán kaptak az unokájuktól. Ezért vették a kis Lajos nevű gyereket magukhoz. Lajoskának megmondtam, hogy azonnal írjon levelet, ahogy odaér. A levélben, ha jó helyen van, ne írja meg, hanem úgy írja alá, hogy Lajoska. Ha jó a hely. Ha nem jó a hely, akkor úgy írja, hogy Lajos. Ahogy megérkezett, rögtön kaptunk tőle levelet, amiben körülbelül azt írja: „Kedves szüleim! Szerencsésen megérkezünk Belgiumba. Antwerpenben leszálltunk a vonatról, és ott már vártak bennünket. Nagyon sokféle ember volt ott. Asszony, férfi, katona és sok pap. Engem egy idős bácsi vitt el, aki autón vitt haza, és mindjárt megfürdettek és szép ruhába fölöltöztettek. Miközben ezt a levelet írom, lép be a belga papa egy pár meleg harisnyával. Ez az én első ajándékom. Nagyon sokszor csókol benneteket fiatok: Lajoska.” A következő levélben már azt írta: „A belga papáéknak van egy unokájuk Kanadában. Lovicének hívják, ami Lajost jelent, de soha nem kapnak tőle levelet, és nagyon búsulnak. Van még itt három lányuk is, Lujza, Mari és Anna. Én az Annát szeretem a legjobban, mert ő a legszebb. Ha írtok, ne írjátok meg, hogy anyukám zsidó, mert itt nem szeretik őket. Csókol benneteket fiatok: Lajoska.” Ez volt a második levele.

Lajoskám a későbbi belgiami leveleiben is beszámolt mindenről. Többek között beszámolt arról, hogy van a néninek egy bátyja, aki pap, Menir Pasztornak kell őt hívni. „Nagyon kedves, de nem nagyon okos, mert kérdeztem tőle, hogy van-e a bacilusnak lába, de nem tudta nekem megmondani. Különben járok iskolába, sok mindent tanulok, főleg hittant. Minden vasárnap megyünk misére, ami nagyon unalmas, de előkészítenek engem elsőáldozásra.” Így azután minden héten jöttek a levelek. Megírta, hogy nagyon sok finom ennivalót kap. Olyan sokat, hogy nem is tudja megenni. Legjobban szereti a sajtokat és a csokoládét. Amit itthon soha nem is látott. Az első csoko-

ládét a burkolattal együtt akarta megenni, de azután mondták, hogy ki kell bontani. „Én nagyon jól érzem itt magamat, csak nagyon búsulok utánaatok.” Ezt már körülbelül az ötödik levelében írta.

Fél évig volt Belgiumban, azután hazajött. Két vagy három hétig tanítottam a barátnőmmel, Csákné Lenkey Szerénával, és ennek a segítségével kitűnően letette a másodikból a vizsgát. Úgyhogy nem veszített évet, mindjárt be lehetett íratni a harmadikba. A harmadik osztályban egy nagyon jó, szigorú tanítót kapott, aki olyan jól felkészítette a gyereket, hogy később, amikor a bencés rend gimnáziumába beíratam, meg is kérdezték, hogy hívták a tanítóját, és fel is jegyezték a nevét annak a tanítónak, hogy annak a tanítványait felveszik a gimnáziumba. Egyébként nagyon nehéz volt oda bejutni, protekciót kellett igénybe vennem, mert kültelki gyerekeket, részint a nehéz, sokszor akadozó közlekedés miatt, nem szívesen vettek fel. De a Lajoskát felvették. A negyedik után megint kihívták a szülők Belgiumba, most már nem a Liga révén ment ki, hanem külön, egyénileg utazott. Megküldték a vasúti jegyet, és kivitték újra Belgiumba a vakációra. Emiatt a gimnáziumban késett két hetet. Az osztályfőnöke, aki a latint is tanította, megmondta, hogy amennyiben nem tudja utolérni a többieket, külön kell fogadnom egy egyetemi hallgatót, aki latinra tanítja, de már az első nap után megmondta az osztályfőnök, hogy nem szükséges, mert látja, hogy a gyerek nagyon könnyen pótolja az addig tanultakat.

Az én nevelésem főleg oda irányult, hogy soha ne hazudjanak. Akármi van, akármit tettek, hibáztak, meg kell mondani. Ez azután azzal járt, hogy este, amikor a hivatalból hazakerültem, rögtön rohant rám a két gyerek, hogy elmondjanak minden napi eseményt, ami az iskolában történt, és egyebeket, és vetélkedtek egymással. Szegény kis Magduskám mindig háttérbe szorult, mert a Lajoskám azt mondta: – Hallgass, te még nem vagy olyan fontos, nekem fontosabb mondanivalóm van anyukám számára. Te menj Apukához! Mi Anyukával bemegyünk a másik szobába. – Így azután mindenről értesültem, ami az ő gyerek- és ifjúkorában előfordult. Negyedikben történt meg, hogy behívatott az igazgató. Nem tudtam, miért, kicsit szorongva mentem be. Azután megmondta, hogy arról van szó, hogy van egy nagyon kedves tanítványuk, akinek a szülei is igen rendes katolikus emberek, nagyon sajnálnák, ha a gyereket meg kellene buktatni, mert bizony semmire nem megy a gyerek, és ők nem kockáztathatják a rossz statisztikát, mert nekik az a tervük, hogy megkapják a régi Dohánygyárat, ami a közeliükben a másik sarkon volt, és akkor tudnak olyan iskolát, sőt internátust is berendezni, ami nekik kell. Mert ebben a helyiségben, amit ők megkaptak, ez valamikor egy általános iskola volt, nem tudnak páros osztályokat szervezni. Bizony az iskolában ötven-ötvenkét létszám is volt, ami nagyon megnehezítette az ő munkájukat. És az iskola higiénéje szempontjából sem volt jó. Ők nagyon szerették volna a fővárostól megkapni a régi Dohánygyárat, hogy azt lebontva egy nagyon szép bencés gimnáziumot, rendházat és internátust létesítsenek. Ezért nekik fontos, hogy az ő tanítási eredményük mindig egyenlő vagy meghaladja a másik papi iskolának az eredményét. Ezt a fiút nem szeretnék megbuktatni, de az eddig ajánlott egyetemi hallgatók, akik bölcsészetre járnak Pesten, és vidéki iskolákból kerültek ki, Kőszegről vagy Sopronból, egyik sem ért el semmiféle eredményt. Az igazgató azt gondolja, hogy a Lajos, aki vele egykorú, és ugyanazt tanulja, ő fog valami eredményt elérni. Én, megmondom őszintén, nem szívesen fogadtam ezt az ajánlatot, mert a Lajos az iskolai tanulmányain kívül külön tanult németet és franciát, zongorázni is tanult, azonkívül vívni járt, ez is egy órai többletet jelentett, sajnáltam az idejét elfoglalni. De az igazgató megnyugtatott, hogy a szülők csak keveset fognak fizetni, amire én akkor már nem is voltam rászorulva, de

azzal az előnnyel járt, hogy az iskolából egyenesen hazamennek a fiú szüleihez, Lajos ott megebédel. Ebéd után és egy kis pihenő után hozzáfognak a tanuláshoz, együtt tanulnak, ezáltal Lajos is többet foglalkozik a tárgyakkal, mert ő könnyen tanul, és az ilyen könnyen tanuló gyerekek hajlamosak egy kis felületességre, éppen azért, mert könnyen tanulnak. Így viszont a Lajosnak szüksége lesz behatóbban foglalkozni az egyes tárgyakkal, főleg latin és matematika az, amiben a fiú nagyon gyöngé, és ők remélik, hogy a Lajos eredményt fog elérni. Ami meg is történt szerencsésen, úgyhogy negyedik év végén már elég rendes bizonyítványa volt a tanítványának, és egészen az érettségiig együtt tanultak. A szülők nagyon hálásak voltak, érettségi után egy nagyon szép ezüst cigarettatárcát kapott az én Lajoskám, amiben benne volt: „Az együtt töltött négyesztendei munka jutalmául. Emlékül a családtól.” Mert a Lajos akkor már sajnos dohányzott.

*

Magduskám élte a kölyökéletét, főleg az udvarban. Tekintve, hogy ő volt az egyetlen kislány tizenegy fiú között, illetve volt még egy kislány, az a Zalai gyógyszerészké volt, akit gondosan őriztek, nem engedték a plebs közé. Az én Magdám volt ennek a plebsnek az egyetlen kislányáldozata. Vagyis, ha háborúsdíztak, ő volt a hadifogoly. Bezárták, megkötözték, talán meg is püfölték, főleg a haját ráncigálták. Ő sem maradt adós, ő meg az arcukat körmölte meg az ellenségeinek. Így azután szépen elvégezte Kispeszen a négy elemi, és közeledett a középiskola ideje. Az én szegény férjem nagyon szeretne volna, hogy az Erzsébet Nőiiskolába adjuk be, mert az egy nagyon jó iskola. Igen ám, de még nem is fejezte be a negyedik elemi, a Lajos osztályfőnöke, aki a Margit Intézetnek volt az igazgatója, azt mondta a Lajosnak: Lajos, van neked egy kishúgod, remélem, az én iskolámba íratjátok be. Nem volt mit tenni. Az apácák úgy mentek át a vizsgákon, hogy például a Huszti* professzor a Lajos füle hallatára azt mondta az egyik apácának: Kedves nővér, maga nem tud semmit, de én nem akarok a rendnek fölösleges utóvizsgaköltséget okozni, átengedem. – A legtöbb apáca így végzett. A Magdának az osztályfőnöke kitűnő matematikus volt, a többi, azt mondhatnám, hogy nem sokat ért. Hát mit csináljunk, kénytelen voltam a Margit Intézetbe beírtni. Ennek egy előnye volt, hogy a mi megállónktól egészen a Körútig ment a villamos, onnan az Üllői út első mellékutóján, a Hőgyes Endre úton kellett befordulni, és a Knézits utcában volt a gimnázium. Ott elvégezte a nyolc gimnáziumot, nem erőltette meg magát a tanulással. Sőt egyszer behívatott engem az igazgató, és azt mondta nekem: – Nagyságos asszony, én csalódtam, a Magda nem olyan, mint a Lajos. – Mondtam, hála istennek! Kiszaladt a számon. Nagyon megbotránkozva nézett rám. Mondtam, hogy a kislány nem nagyon erős fizikailag, és én nem akarom, hogy egy hisztérika kerüljön ki a gimnáziumból. Én azt akarom, hogy jó idegzetű, nyugodt kislányom legyen, aki alkalmas feleségnek és anyának. Ha tovább van kedve tanulni, tanul. Ha nincs kedve, akkor nem. Kötelességét elvégzi, többet nem kívánok tőle. Hát ettől fogva bizony nem volt kedvence az igazgató úrnak. És megtette azt, hogy amikor harmadik gimnáziumban egyes és kettes között állt, ami jelest és jót jelent, bizony a kettést adta meg, úgyhogy az én kislányomnak harmadik gimnáziumban tiszta kettes bizonyítványa volt. Én több gyereknek megnéztem az értesítőjét, mert bekötött értesítőt adtak, egy évkönyvet az iskoláról, végignéztem, és nem volt olyan bizonyítvány, ami végig tiszta kettes. Mert volt olyan, ahol egy-két hármas volt, de volt egy-két egyes is, de hogy mindenképp

* Huszti József klasszika-filológus (1887–1954).

kettese legyen egy tanulónak, ilyen nem volt. És méghozzá azt is megmondta az igazgató, hogy tessék a kislányt hazavinni és megverni. Mert a legkisebb megerőltetést kellett volna neki csak tenni, és tiszta kitűnő lehetett volna, és ezt a legkisebb megerőltetést nem tette. Szegény kislánnyal mentem haza a bizonyítvánnyal, szigorúan néztem rá, és mondtam neki, hogy hallottad, mit mondott az igazgató? – Hallottam – és potyogtak a könnyei. Hazamentünk, elővettem a kis porolót, ölembe vettem, és elporoltam. De hát az igazgatót nem porolhattam el, mert szívem szerint ezt tettem volna.

De az én kislánynak ez se sokat használt. Azután is csak olyanokat csinált, hogy negyediktől tanultak latint. Az egyik évben kiderült, hogy ő latinkönyvet nem is vett. Mert akkor már ő szerezte be a könyveit. Nagyon jól szerezte be, mert az alatta lévő osztálynak eladta a könyveit, a fölötte lévő osztálytól megvette. De módja volt neki válogatni a vevők és az eladók között, mert szerencséjére a fölötte való osztályban is nagyobb volt a létszám és az alatta való osztályban is nagyobb volt a létszám, ezért a könyvei iránt is nagyobb volt a kereslet és nagyobb volt a kínálat is. De latin nyelvtan nem volt az eladnivalók között, mert a latin nyelvtanra végig szükségük volt a tanulónak. De az én lányom nem szólt egy szót sem, hogy ezt kell venni. Nem is vettünk, mert én nem is tudtam, hogy kell venni. A latintanár, aki egy nyugalmazott civil tanár volt, majdnem minden órán szólt, Hofi, mert így hívták őt is, alapjában véve szerették az apácák is, magának nincs latinkönyve, hol van a könyve? Válaszolt: – Nincs, nem vettem, drága. – A végén azt mondta neki a latintanára, hogy nem fogok magának osztályzatot adni év végén, mert nincs latin nyelvtankönyve. Kért tőlem pénzt, vett egy latin nyelvtankönyvet, és az utolsó nyelvtanórán harsogva felvágta a lapokat. Kettést kapott. Ennél rosszabb jegye nem volt soha.

Egyszer akart adni neki az igazgató kettést magaviseletből. De az osztályfőnöknője behamisított egy egyest. Szerették őt. Tudták, hogy rendes ember az én lányom, csak nem erőlteti meg magát. Az érettségire úgy készült, hogy ő is minden napra beírta a penzumokat a naptárba, és amit megtanult, kihúzta. Ebben a bátyját utánozta. De amikor az érettségi előtt való napon hallotta az ajtót becsukódni, és kinézett az ablakon, és látta, hogy megyünk el, kikiáltott: Hova mentek? Mondtam: a Csák néniéssel mozi. Én is megyek – mondta. – Mozi akarsz jönni érettségi előtt való napon? – kérdeztem. – Anyuka, nézd meg, mindent kihúztam – mondta. Elvittük a mozi. Reggel elment érettségizni, délben hazajött. – Jelesen értem – jelentette. Az érettségi bankettet főnn tartották a Szabadság-hegyen a rend üdülőházában, csokoládés kuglófos uzsonnával, természetesen fiúk nélkül, és akkor még olyan szemtelen volt, hogy az érettségi elnöktől megkérdezte: – Hogyan tetszett nekem adni latinból jelest, hiszen alig tudtam valamit? – Mire az elnök azt mondta: – A többi, drágám, még kevesebbet tudott. – Ilyen volt az ő gimnáziumi tanulmánya.

*

Mikor a Lajoskám elmúlt egyéves, akkor azt mondtam Apukának, hogy én úgy látom, hogy nekem is kellene dolgozni. Hát Apuka persze nagyon tiltakozott, nem kell, szívem, majd vége lesz a háborúnak, addig meg kijövünk valahogy. Igen ám, de én cseléd nélkül nem tudtam meglenni, mert nem volt villanyvilágításunk. Vagy petróleumlámpával, ha szerencsések voltunk és petróleumot kaptunk, vagy acetilénlámpával, ami veszélyes is volt, bűdös is volt, azzal világítottunk. Akkor már nagyon rossz szemet kaptunk, ha meleg volt, akkor ki kellett nyitni az ajtókat, mert széníz volt. Akkor becsuktuk az ajtót, mert fáztunk. Szóval igen rossz minőségű volt a szén, és olyan kály-

hával fűtöttünk, ami porszénre volt beállítva. Ez a kis kalóriájú fiatal barnaszenekeket nem tudta jól feldolgozni. Úgyhogy salakot szedtünk ki, hamut szedtünk ki, alig volt kalóriája annak a szénnek. Folyton a pincébe kellett menni tüzelőért, fát vágni, minden apróságért be kellett gyújtani. Teát csináltam uzsonnára a gyerekek meg magunknak, be kellett gyújtani a tűzhelybe, mert volt ugyan szpiritusz gyorsforralóm, de nem lehetett szpirituszt kapni. Minden apróságért be kellett a tűzhelybe gyújtani. Azonkívül a szüleimet is kellett nekem segíteni, úgyhogy az a pénz lassan úgy leapadt, Apukának a nagy jövedelme annyira az értékét veszítette, hogy nagyon nagy gonddal tudtam még ezt a keveset is előteremteni. Elkezdtem megint a Pesti Hírlapot böngészni, és ott találtam egy hirdetést. Mérlegképes könyvelőt keresünk – zárójelben nőt –, esetleg fél napra. Na, gondoltam, ez nekem való. Elmentem jelentkezni az Erzsébet körút 50. alá Groszman Simon fogorvoshoz, akinek igen nagy fogorvosi praxisa volt. Két teremben dolgozott, három fogorvos, a főnök maga, aki tulajdonképpen államvizsgázott fogtechnikus volt csak, és egy külön laboratórium a technikai munkákra. Nagyon nagy praxisa volt, tényleg komoly könyvelés volt ott, és mondtam, hogy én fél nap alatt el tudom végezni. Délután két órára jönnek, és este 8 óráig maradnék. Úgyhogy délelőtt a főzést és a gyereket elláttam, és két óra előtt elmentem hazulról, Apuka meg már három órára otthon volt. Úgyhogy akkor a gyerek nagyon rövid ideig volt csak a lányra bízva. Nagyon szép fizetést kaptam, mert ez a fogorvos egyúttal Ecuador főkonzulja volt.

Abban az időben a külföldi államoknak csak a követsége volt annak az államnak a polgára, illetve tisztviselője, a konzulátus személyzete, amelyik a gazdasági, kereskedelmi ügyeket bonyolította, az magyar állampolgár volt. A kiválasztás az illető államnak feladata volt, a követség káderezte azt, aki erre jelentkezett. Freistädler lovag Perzsiának volt a konzulja. Igen gazdag volt, nagy különc, mindenki ismerte. Természetesen az illetőnek elsősorban vagyoniilag nagyon megbízhatónak kellett lenni. A Groszman Simon ugyan nem tudott spanyolul, de a felesége, akinek igen jó nyelvérzéke volt, franciául tökéletesen beszélt, hamar megtanult spanyolul, és így kapták ők meg – bizonyos protekcióval – az ecuadori főkonzultságot. Úgyhogy én annak a konzulátusnak a tisztviselője voltam. Egyszer nagyon mulatságos eset történt. A főkonzult ugyanúgy meghívták mindenféle udvari eseményre, amennyiben egyáltalán Magyarországon lehetett királyi udvarról beszélni, ugyanúgy meghívták, mint a követség embereit. Úgyhogy mikor Ferenc Józsefért a gyászmise, nagy istentisztelet volt a Mátyás-templomban, az én főnököm is meg volt hívva. Gyönyörű konzuli egyenruhája volt. Fekete nadrág, mint egy tábornoki nadrág, zöld frakk, aranylevelekkel díszítve, hozzá egy zöld sapka. Olyan Dob utcai zsidó gyerek volt, aki csak a nevét tudta aláírni, kitanulta a fogtechnikusságot, és volt egy olyan év, amikor a fogtechnikusok államvizsgát tehettek, fogorvosi munkát végezhettek, de szájsebészetet nem. Ha valami szájsebészeti beavatkozást kellett csinálni, azt nem tehették. Ezért mindig társultak egy fogorvossal. Nagyon jól nézett ki, szakálla volt, jól nézett ki ebben az egyenruhában. Akkor beszólt nekem az irodába, nem is ő, hanem volt egy fogadókisasszony, aki a pacienseket fogadta, és szórakoztatta őket, amíg rájuk került a sor. Nekem külön irodám volt egy gépirónővel, én csak a könyvelést végeztem. No, beszólt, hogy nagyságos asszony, legyen szíves telefonon a taxivállalatokat felhívni, valahonnan okvetlenül holnap délelőtt tíz órára taxit szerezni, mert a főkonzul úrnak fel kell menni a várba, a Mátyás-templomba. Hát én sorbatelefonálgattam, hogy holnap délelőtt tíz órára egy kocsit kell az Erzsébet körút 50. alá, Groszman Simon fogorvos úrhoz. Nincs kocsit, nincs kocsit, végre a tizenket-

tedik azt mondta, hova? Mondom, Erzsébet körút 50., Groszman főkonzul úrhoz. Jó, kérem, mondta, ott lesz a kocsi. Másnap délután két órakor bementem az irodába, bejött a fogorvosnak a felesége, kövér zsidó asszony, amilyent a Stürmer rajzolt annak idején, álmos hangon beszélt, Dob utcai dialektusban. – Asszonyom, mit csinált? – Mondom, miért? Könyveltem. – Nem, mit csinált az autóval? – Autóval? – mondom –, villamossal jöttem. – Nem, a férjem autójával? – Ja, mondom, rendeltem, nem jöttek el ma? – De igen. Két tróger, hogy hol van a konzoltükör, amit el kell szállítani? – A főkonzul nem tudott elmenni, le kellett venni a gyönyörű frakkot. – Nem tudott az uram megjelenni a gyászszertartáson – mondta a felesége. – Az esztergomi püspök nem hiányolta? – A legjobb az volt, hogy ott mindenki bejött a laboratóriumba, nagyon helyes lányok dolgoztak ott, egy balkáni ügyvédnek a két kislánya ott dolgozott, nagyon fölkapott szakma volt a fogtechnikusság, aki nem akart egyetemre menni, érettségi után tanult fogtechnikusnak, nagyon szépen tudott elhelyezkedni. Bejöttek, és mind azt hitték, hogy én heccből csináltam. Eszembe sem jutott. Hol van a konzoltükör... Hát ezek eljöttek...

*

Antiszemitizmus mindig volt, amióta zsidók élnek más népek között. Egész kicsi koromtól fogva emlékszem rá, hogy játék közben mindig mondta valamelyik gyerek, hogy büdös zsidó. Én a mamámnak elmondtam, elpanaszoltam, hogy a Feri vagy a Pista azt mondta, te büdös zsidó, azt felelte a mamám, mondd meg neki, hogy nem jó helyen szagoltad.

Lakott az utcánkban egy özvegyasszony. Egyedül élt, egy fia volt. Azt a fiát roppantul babusgatta. A nevét is megmondhatom: Pothorszkinak hívták, lengyel származásúak voltak, és én többször hallottam, hogy ez a fiú másik fiúkat zsidózott. Véletlenül ennek a fiúnak csúnya nagy kampós orra volt. Hát én azt csináltam, hogy ahányszor elmentem mellette, én azt mondtam neki, hogy te büdös zsidó. Ez a fiú mérgében majd kiugrott a bőréből, és föl is jelentett engemet az iskolában. Az iskolában az én osztályfőnöknőm azt mondta, hogy ő ezt nem hiszi, mert a kislány zsidó. Hát csak nem fog mást zsidózni! A mi lakásunk közelében volt egy borbélyüzlet. Kissnek hívták a tulajdonost, és annak a fia volt Kiss Ferenc, a későbbi nagyon híres színművész. Ezt a fiút egyszer hallottam nagy veszekedésben egy másik fiúval, akinek vörhenyes haja volt. Eppen akkor álltam meg ott előttük kíváncsian, amikor a Kiss Feri, a későbbi „nagy” Kiss Ferenc, azt mondta neki, hogy te büdös zsidó. Az azt mondta, hogy én nem vagyok zsidó. De igen, vörös hajad van, büdös zsidó vagy. Azt mondta arra, hogy te vagy zsidó. – Én zsidó? Én igazhitű magyar református vallású vagyok. – Ez úgy megmaradt bennem, a későbbi Kiss Ferencben ráismertem az egykori kisfiúra, és egy interjúban értesültem is róla, hogy az édesapjának Fehérváron fodrázsműhelye volt. Tehát a legnagyobb liberalizmusban, amikor tényleg a zsidók teljes egyenjogúságot élveztek, voltak országgyűlési képviselők, sőt miniszterek is voltak zsidók, királyi tanácsosságot, Ferenc József lovagi rendjét nagyon sok zsidó megkapta, csak megfelelő pénzt kellett a pártkasszába befizetni. De azért antiszemitizmus mindig volt. Volt a mi iskolánkban is. Legnagyobb antiszemita a mi igazgatónőnk volt, akinek nyilván része volt abban, hogy én is nagyon utáltam őt, és ő is nagyon utált engem. Soha nem kaptam semmiféle ösztöndíjat, akármilyen jó tanuló voltam, de azt is meg kell mondanom, hogy értesültem róla, hogy a katolikus tisztelendő, a katolikus hitoktató szállt mellettem síkra, hogy én olyan jó tanuló vagyok, és annyit segíték az ő katolikus tanítványainak, hogy megérdemlem az ösztöndíjat, és mégsem kaptam ösztöndíjat. És voltak kimondottan anti-

szemita lapok, ahol mindig lehetett látni zsidó figurákat. De azt is megmondom, hogy a zsidóknak is nagy részük volt az antiszemitizmusban. Mert az a sok zsidóvicc, amit elmondtak, amiből mindig az derül ki, hogy a zsidó furfangos, a zsidó könnyen akar élni, a zsidó szívesen becsap másokat, ezeket a vicceket bizony nagyrészt zsidók csinálták. És nem mindegy az, hogy milyen mesék, milyen mondások és viccek forognak közszájon. Nekem ez a meggyőződés. Tehát a legnagyobb liberalizmusban, akkor, amikor fajelmélet még nem is volt, ha valaki átkeresztelkedett, akkor teljes jogú keresztény volt, mégis, minthogy az egyetem katolikus Pázmány Péter Egyetem volt, Ferenc Józsefnek a patronátusa alatt, rendes tanár csak keresztény lehetett, zsidó csak egyetemi nyilvános rendkívüli tanár lehetett, ez volt a legmagasabb rang. A nyilvános rendes és a nyilvános rendkívüli között különbség volt. Zsidó csak rendkívüli tanár lehetett. Például báró Korányi Frigyes, aki eredetileg Kohn Frici volt, mikor áttért, nemcsak a nyilvános rendes tanári címet, hanem a bárói rangot is megkapta. Ugyancsak volt egy nagyon neves sebész, báró Herzl. Az is áttért, és ekkor kapta meg a nyilvános rendes tanári címet és bárói rangot kapott. Emiatt azután sokan áttértek. Senkinek sem jutott eszébe, hogy ezt zsidózza. Katolikus volt, keresztény volt, egyenrangú volt. A fajelméletnek nem volt semmi köze hozzá. Sőt ezeket a neofitákat, újkeresztényeket többre becsülték, mint a régi keresztényeket.

Az én házasságomban soha egyetlen szó nem esett arról, hogy köztünk valami különbség lenne. Az én férjem minden pénteken, ahogy hazajött a hivatalból, hozta a két gyertyát, hogy én gyújthassak gyertyát. Súlyt helyezett arra, hogy én megtartsam a válásomat. Nagyobb súlyt helyezett, megmondom őszintén, mint én. A gyerekeim első perctől fogva tudták, hogy én zsidó vagyok, és ez később bizony nagy szerencse volt. A Magduskám, mikor az első önálló dolgozatot, fogalmazványt kapta, harmadik elemiben, akkor leírta a karácsonyesténket. Leírta, hogy ők kint vannak a konyhában a lánnal, és várják a csengettyűszót, ami azt jelentette, hogy be lehet menni a szobába. Akkor bementek a szobába, mikor szólt a csengő, meglátták a plafonig érő karácsonyfát, megrakva minden jóval, égtek a gyertyák, a karácsonyfa alatt voltak az ajándékok. Hozzányúlni nem volt szabad addig, amíg nem imádkoztak. „Az én anyukám héberül imádkozott, mert ő zsidó.” Ezt a dolgozatát a tanító néni körülhordozta a tantestületben, és éppen volt a tankerületi igazgatói látogatás, annak is megmutatta, és igen jól szórakoztak rajta. És amikor nagy ünnepem volt, akkor mindig megmondta a gyerekeknek az apjuk, hogy üdvözöljétek Anyukát, kívánjatok neki boldog ünnepeket, mert neki most nagyon nagy ünnepe van. A Hosszúnapot a mai napig is tartom, akkor is megtartottam, még jobban, mint most, és olyankor az én férjem is böjtölt egész nap. Hosszúnap, ez ősszel szokott lenni, holdhónap szerint szokott lenni, nem mindig ugyanabban az időben, mint a keresztényi ünnepek. Engesztelés ünnepe, bűnbánó nap. Tekintettel arra, hogy bűnömet mindig érzem, az mindig van, tehát én azt gondolom, hogy minden embernek kell egy olyan napjának lennie, hogy végiggondolja az évet, sőt az egész életét, és eszébe juttatja, hogy mikor nem cselekedett jól, sőt, mikor cselekedett úgy, hogy azt most szégyellnie kell. És ezen bizony elgondolkodik, és arra gondol, hogy jobbnak kell lenni. Ha talán van az embernek a földön valami célja, az, hogy tökéletesítse magát, jobbá, különbbé, emberibbé tegye magát. Ha elmegy az életből, különbül menjen el, mint mikor megérkezett. Mert a gyermek ártatlansága, az nem ártatlanság, hanem tudatlanság. Ártatlanság az, amikor az ember ismeri a bűnt, meg tudja bírálni etikailag a cselekedeteit, és iparkodik azt a rosszat még egyszer nem elkövetni. Ezt gondolom én az élet értelmének.